

Міністерство освіти і науки України
Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

Кафедра філософії та суспільних наук (№ 701)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Голова НМК З

 Ганна ЛІХОНОСОВА

« 30 » 08 2024 р.

СИЛАБУС ВИБІРКОВОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ФІЛОСОФІЯ МОРАЛІ І ПРАВА

Блок: Дисципліна індивідуального вибору 1

Галузь знань: 02 Культура і мистецтво, 03 Гуманітарні науки, 05 Соціальні та поведінкові науки, 08 Право, 26 Цивільна безпека

Спеціальності: 029 Інформаційна, бібліотечна та архівна справа, 035 Філологія, 053 Психологія, 081 Право, 262 Правоохоронна діяльність

Освітня програма: Інформаційна, бібліотечна та архівна справа, Прикладна лінгвістика, Психологія, Право, Правоохоронна діяльність

Форма навчання : денна, заочна

Рівень вищої освіти: другий (магістерський)

Силабус введено в дію з 01.09. 2024р.

Харків 2024

Розробник: Проценко О.П., доктор філос. наук, професор

(прізвище та ініціали, посада, науковий ступінь та вчене звання)

(підпис)

Силабус розглянуто на засіданні кафедри філософії та суспільних наук

Протокол № 1 від «28» серпня 2024 р.

Завідувач кафедри доктор філос. наук,
професор

 Ольга ПРОЦЕНКО

Погоджено з представником здобувачів освіти:

Представ-к студ. ради з документів

Олена Гринишук

Загальна інформація про викладача

Проценко Ольга Петрівна,
завідувачка кафедри філософії та
суспільних наук,
доктор філософських наук, професор,
викладає в університеті наступні
дисципліни:

- філософія;
- глобальні проблеми сучасності;
- етика та етикет культури спілкування;
- філософія моралі та права.

Напрями наукових досліджень:
філософська антропологія, етика,
філософія культури, естетика,
гносеологія, аксіологія

1. Опис навчальної дисципліни

Форми навчання – денна, заочна (дистанційна.)

Семестр, в якому викладається дисципліна – 1-2 семестр.

Дисципліна – вибіркова.

Загальна кількість годин за навчальним планом – 150 годин /5 кредитів ЄКТС, у тому числі аудиторних – 48 годин та самостійної роботи – 102 (заочники аудиторних – 10 годин та самостійної роботи – 140 годин).

Види занять – лекції, практичні роботи, самостійна робота здобувача.

Види контролю – поточний, модульний та підсумковий (семестровий) контроль (залік).

Мова викладання – українська.

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою курсу є концептуально-аналітичне та практичне осмислення взаємодії явища моралі та права як затребуваних феноменів сучасного інформаційного суспільства в його соціокомунікативних практиках.

Завдання даної дисципліни представляють собою послідовне освоєння філософських категорій і принципів, які б забезпечили компетентну орієнтацію здобувача в сучасній морально-правовій системі. Разом з тим, освоєння філософії моралі та права здобувачами будь-якої спеціальності сприяє поглибленню знань щодо наукової та суспільної дійсності.

Компетентності, які набуваються:

- усвідомлювати високий гуманістичний зміст ціннісного потенціалу моралі та права у громадській та професійній діяльності, філософськи обґрунтовувати власну теоретичну позицію щодо моральних та правових проблем у соціально-політичних, національних, гендерних, культурних сферах сучасного суспільства та приймати практичні рішення щодо громадської гідності фіхівця;
- розв'язувати фундаментальні теоретичні проблеми морально правової активності посиляючись на філософські обґрунтування та теоретичні концепції;
- формувати творче мислення та здатність до нестандартного й системного наукового пошуку істини через окремі методологічні засади;
- оволодіти різними техніками, формами публічного мовлення та стратегіями інтелектуальної полеміки;
- аналізувати значні масиви текстів, поєднувати їх в загальну змістовну структуру, виявляти слабкі місця й логічну чи смислову уразливість представленої аргументації;
- володіти філософським категоріальним апаратом та окремими засобами виразу особистісної позиції та міркувань;
- усвідомлювати складність та гетерогенну обумовленість процесу філософського осягнення морально-правової проблематики;
- знати структурну схему феномена суспільної моралі та концептуальну представленість прав людини в сучасному інформаційно-комунікативному просторі сучасного суспільства, їх взаємообумовлений вплив один на одного у соціально-культурній взаємодії техногенної цивілізації.

Очікувані результати навчання:

В результаті навчання здобувач має **знати**:

- предмет та специфіку дисципліни, структуру, понятійний апарат;
- основну методологічну базу, що використовується у даному курсі;
- принципи істинного мислення;
- специфіку сучасного наукового пізнання в розумінні категорій етики та понять права;
- функції та задачі явищ моралі і права в модерному та постмодерному суспільстві, окремого соціокультурного середовища;
- співвідношення та дотики взаємодії права та моралі;

вміти:

- швидко відшуковувати та системно аналізувати великий масив інформації, яка отримана з різних джерел;
- виявляти проблемне поле етичної та правової проблематики тієї чи іншої історичної епохи;
- знати аксіологічні недосконалості сучасного суспільства, розрізняти систему прав людини в окремій політичній конфігурації державного устрою та природу моральних цінностей, які покладені в основу виживання цивілізації та уможливлення спільного життя без агресії та насильства;

- знати моральну та правову базу гендерного підходу та мати морально-правові уявлення щодо проблем релігійного, культурного, національного, віртуально-цифрового характеру, які в екстремальних умовах сьогодення вимагають нових підходів та актуалізації особистісної відповідальності;

- оцінювати цінності громадянського (вільного, відкритого, демократичного) суспільства та національної ідентичності.

Пререквізити: бажаною є наявність у здобувачів базових компетентностей з історії, філософії, соціології, політології, права, психології, культурології.

Кореквізити: у громадській діяльності, екологічній та світоглядній позиції, виробничій практиці, професійній діяльності, між особистих стосунках, у сфері повсякденного буття.

Постреквізити: знання з етики, соціальної філософії, антропології, конституційного права, інформаційного права, міжнародного права, цивільного права, гендерного права, культурології, соціології, політології, Всесвітньої історії, релігієзнавства, психології, теорії комунікацій, логіки.

3. Зміст навчальної дисципліни

Модуль 1.

Змістовний модуль 1. Теоретико-методологічні засади філософського дослідження моралі та права

Тема 1. Мораль та право у методологій соціально філософських досліджень
Форма занять: лекція, практичне заняття, самостійна робота.

- *Обсяг аудиторного навантаження: 2-4 годин.*
- *Тема семінарського заняття: «Сучасні проблеми моралі та права в умовах глобалізації».*
- *Обов'язкові предмети та засоби (обладнання, устаткування, матеріали, інструменти): мультимедійне обладнання дуально (проектор, колонки, екран); дистанційно (комп'ютер, навушники з мікрофоном).*

Зміст поняття «мораль». Місце і статус моралі в різних типах суспільств. Загальне та відмінне права та моралі. Специфіка моралі в порівнянні зі звичаєм, традицією, правом. Сутність та структура моральної і правової регуляції. Сутність і особливості філософського підходу до права. Головні питання та завдання філософії моралі і права у пріоритетних регулятивних системах сучасного українського соціуму в умовах ускладнення процесів глобалізації. Значення філософії моралі і права для формування світогляду фахівців. Методи формування наукового підходу щодо осмислення питань сучасного стану моралі та права, як проявів та стану суспільної свідомості.

Обсяг самостійної роботи здобувачів: 4-8 годин.

Опрацювання матеріалу лекцій. Формування питань до викладача.

Тема 2. Поняття морально-правової свідомості: норми, принципи, мотиви й ціннісні орієнтири.

Форма занять: лекція, практичне заняття, самостійна робота.

- *Обсяг аудиторного навантаження: 2-4 годин.*
- *Тема семінарського заняття: «Принципи дослідження правової реальності та осмислення феномену моралі»*
- *Обов'язкові предмети та засоби (обладнання, устаткування, матеріали, інструменти): мультимедійне обладнання дуально (проектор, колонки, екран) дистанційно (комп'ютер, навушники з мікрофоном).*

Філософське пізнання морально-правової системи та її духовно-практичної природи. Способи інтерпретації морально-правової сфери. Поняття морально-правової свідомості: норми, принципи, мотиви й ціннісні орієнтири. Вплив філософських категорій (добра, зла, обов'язку, відповідальності, справедливості та ін.) на формування морально-правової системи суспільства. Формування моральної свідомості людини через філософські поняття честі, гідності, совісті. Моральна діяльність: свобода дії, свобода вибору, свобода волі. Вчинок як елементарна форма моральної діяльності. Моральні відносини: моральна сутність спілкування. Культура толерантного спілкування.

Обсяг самостійної роботи здобувачів: 4-8 годин.

Опрацювання матеріалу лекцій. Формування питань до викладача.

Тема 3. Основні етапи та напрямки розвитку етичних концепцій та формування історико-аналітичної традиції філософії права

Форма занять: лекція, практичне заняття, самостійна робота.

- *Обсяг аудиторного навантаження: 2-4 годин.*
- *Тема семінарського заняття: «Історичні етапи розвитку філософської думки щодо морально та правового регулювання соціальних відносин».*
- *Обов'язкові предмети та засоби (обладнання, устаткування, матеріали, інструменти): мультимедійне обладнання дуально (проектор, колонки, екран); дистанційно (комп'ютер, навушники з мікрофоном).*

Характеристика етичного вчення Давнього Сходу: брахманізм, буддизм, конфуціанство. Найдавніші уявлення щодо місця людини у світі та суспільстві через розуміння природи закону громадської організації. Антична етика й розвиток філософсько-правових поглядів цього періоду. Етичні ідеї Середньовіччя та особливості правової системи Середніх віків. Теоцентризм як основа релігійної етики. Етичні погляди й правові аспекти епохи Відродження. Центральна проблематика етики Нового часу – статус людини. Домінування в морально-етичних теоріях принципів індивідуалізму, раціоналізму, утопізму та утилітаризму.

Обсяг самостійної роботи здобувачів: 4-8 годин.

Опрацювання матеріалу лекцій. Формування питань до викладача.

Тема 4. Філософія взаємодії морально-правової нормативності XIX – XXI століття (проблеми та персоналії)

Форма занять: лекція, практичне заняття, самостійна робота.

- *Обсяг аудиторного навантаження: 2-4 годин.*
- *Тема семінарського заняття: «Сучасні проблеми моралі та права техногенної цивілізації».*
- *Обов'язкові предмети та засоби (обладнання, устаткування, матеріали, інструменти): мультимедійне обладнання дуально (проектор, колонки, екран); дистанційно (комп'ютер, навушники з мікрофоном).*

Політика і мораль в роботах Н. Макіавеллі. «Соціалізм»: гуманістичний ідеал безкласового суспільства в «Утопії» Т. Мора. Правові ідеї реформації та обґрунтування моральної цінності праці та власності (Т. Гоббс). Правові ідеї французьких та німецьких просвітників (Ж.-Ж. Руссо, Ш. Монтеск'є, І. Кант). Предмет і метод філософії права Ф. Гегеля. Неопозитивізм (В. Бентам, Дж. Остін, К. Маркс, О. Конт, Г. Спенсер, Ф. Ніцше). Неокантіанство (Е. Гуссерль, М. Шелер, М. Вебер). Екзистенціальна філософія права (М. Мюллер, Е. Фехнер, В. Майхоффер). Комунікативно-дискурсивна концепція права (К.-О. Апелъ, Ю. Хабермас). Природно-правова тенденція в сучасній аналітичній філософії права (Л. Фуллер, Дж. Фінніс, Дж. Роулз, Р. Дворкін).

Обсяг самостійної роботи здобувачів: 4-8 годин.

Опрацювання матеріалу лекцій. Формування питань до викладача.

Тема 5. Вітчизняна морально-правова філософська думка: традиції та світоглядні засади

Форма занять: лекція, практичне заняття, самостійна робота.

- *Обсяг аудиторного навантаження: 2-4 годин.*
- *Тема семінарського заняття: «Сучасні розробки українських фахівців філософії моралі та права у конструюванні соціальної комунікативності».*
- *Обов'язкові предмети та засоби (обладнання, устаткування, матеріали, інструменти): мультимедійне обладнання дуально (проектор, колонки, екран); дистанційно (комп'ютер, навушники з мікрофоном).*

Філософія права в Україні: виникнення, світоглядні засади, методологія. Перші спроби наукової розробки проблем філософії права в Україні та їх залежність від розвитку досліджень в Росії та Австро-Угорщині (кінець XVIII – поч. XIX ст.). Обґрунтування ідеї права Г. Сковорода у «філософії серця». Проблема співвідношення особистості, нації та держави у творах І. Франка, М. Грушевського. Дослідження професорів українських університетів у галузі філософії, моралі та права.

Обсяг самостійної роботи здобувачів: 4-8 годин.

Опрацювання матеріалу лекцій. Формування питань до викладача.

Модульний контроль 1

- *Форма занять: написання модульної роботи в аудиторії (за рішенням лектора допускається проведення у дистанційній формі).*
- *Обсяг аудиторного навантаження: 1 година*
Обов'язкові предмети та засоби (обладнання, устаткування, матеріали, інструменти): відсутні.
- *Обсяг самостійної роботи здобувачів – за необхідністю.*
Підготовка до модульного контролю.

Змістовний модуль 2. Світоглядні проблеми правових реалій в практичній філософії. Моральне як соціальне явище

Тема 6. Філософська антропологія та морально-правова аксіологія

Форма занять: лекція, практичне заняття, самостійна робота.

- *Обсяг аудиторного навантаження: 2-4 годин.*
- *Тема семінарського заняття: «Морально-правова нормативність: інваріанти та відмінності».*
- *Обов'язкові предмети та засоби (обладнання, устаткування, матеріали, інструменти): мультимедійне обладнання дуально (проектор, колонки, екран); дистанційно (комп'ютер, навушники з мікрофоном).*

Поняття «правова людина». Права людини як вираження особистісної цінності людяності. Мораль та інституційна регуляція. Філософське обґрунтування прав людини. Правова та моральна імперативність на гідне існування кожної людини. Особистість та морально-правова нормативність. Сумління як прояв моральної відповідальності особистості перед суспільством, Іншим та самим собою. Буденна свідомість та правова відповідальність. Роль цінностей у моралі і праві. Морально-правові цінності: свобода, рівність, справедливість, а також проблеми національно-культурних відносин. Етичні та правові проблеми національно-культурних відносин.

Обсяг самостійної роботи здобувачів: 4-8 годин.

Опрацювання матеріалу лекцій. Формування питань до викладача.

Тема 7. Перспективи розвитку суспільства в моральному та правовому просторі сучасного світу

Форма занять: лекція, практичне заняття, самостійна робота.

- *Обсяг аудиторного навантаження: 2-4 годин.*

Тема семінарського заняття: «Репрезентація моралі та права в цифрових мережах»

- *Обов'язкові предмети та засоби (обладнання, устаткування, матеріали, інструменти): мультимедійне обладнання дуально (проектор, колонки, екран); дистанційно (комп'ютер, навушники з мікрофоном).*

Глобалізаційні тенденції розвитку суспільства, їх вплив на філософію права та моралі. Інформація та «високі технології»: перспективи розвитку в правовому просторі сучасного світу. Віртуально-цифрові тенденції та їх вплив на морально-правові аспекти життя сучасної людини. Морально етичні дослідження штучного інтелекту. Проблема правових інструментів контролю змісту інформаційних потоків та суспільної моральності. Маніпулятивність свідомістю. Етичні рамки віртуально-цифрової комунікації.

Обсяг самостійної роботи здобувачів: 4-8 годин.

Опрацювання матеріалу лекцій. Формування питань до викладача.

Тема 8. Соціокультурні наративи філософії у моралі та права

Форма занять: лекція, практичне заняття, самостійна робота.

- *Обсяг аудиторного навантаження: 2-4 годин.*
- *Тема семінарського заняття: «Морально та правові приписи у імперативному впорядкуванні соціальної взаємодії сучасного суспільства».*
- *Обов'язкові предмети та засоби (обладнання, устаткування, матеріали, інструменти): мультимедійне обладнання дуально (проектор, колонки, екран); дистанційно (комп'ютер, навушники з мікрофоном).*

Гендерні проблеми та права жінок в сучасному публічному просторі. Релігійно-культурні протистояння та правові норми. Вплив моральних та правових чинників на соціокультурну сутність природи сучасної людини в умовах екстремальних та кризових станів суспільства. Расова дискримінація та толерантність.

Обсяг самостійної роботи здобувачів: 4-8 годин.

Опрацювання матеріалу лекцій. Формування питань до викладача.

Модульний контроль 2

- *Форма занять: написання модульної роботи в аудиторії (за рішенням лектора допускається проведення у дистанційній формі).*
 - *Обсяг аудиторного навантаження: 1 година*
- Обов'язкові предмети та засоби (обладнання, устаткування, матеріали, інструменти): відсутні.*
- *Обсяг самостійної роботи здобувачів – за необхідністю.*

Підготовка до модульного контролю.

4. Методи навчання

Словесні, наочні, практичні.

5. Методи контролю

Поточний контроль (теоретичне опитування й розв'язання практичних завдань), модульний контроль (тестування за розділами курсу) та підсумковий (семестровий) контроль (залік).

6. Критерії оцінювання та розподіл балів, які отримують здобувачі

6.1 Розподіл балів, які отримують студенти (кількісні критерії оцінювання)

Складові навчальної роботи	Бали за одне заняття (завдання)	Кількість завдань	Сумарна кількість балів
Змістовний модуль 1			
Активність під час аудиторної роботи	0...1	12	0...12
Виконання практичних робіт*	0...2	8	0...16
Модульний контроль	0...22	1	0...22
Змістовний модуль 2			
Активність під час аудиторної роботи	0...1	12	0...12
Виконання практичних робіт*	0...2	8	0...16
Модульний контроль	0...22	1	0...22
Усього за семестр			0...100

*В якості семестрового завдання викладач може запропонувати різні види роботи: аналіз першоджерел, презентація теми, ведення словника, написання наукової роботи, виступ на науковій конференції тощо.

Семестровий контроль (залік) проводиться у разі відмови здобувача освіти від балів поточного тестування й за наявності допуску до заліку. Під час складання семестрового заліку студент має можливість отримати максимум 100 балів.

6.2 Якісні критерії оцінювання:

- знати для кожного історичного періоду свої правові, моральні принципи, вміти визначати специфічні риси та хронологічні рамки, аналізувати морально-правові ідеї основних представників розглянутого періоду;
- вміти аналізувати та аргументовано доводити як принцип певної філософської системи проваляють себе у правових феноменах та моральних установках певної історичної епохи;
- виявляти системні елементи менш розвинутих морально-правових систем у складі більш розвинутих;
- користуватися навичками логічного та критичного аналізу;
- застосовувати наукову методологію для вирішення конкретних правових задач, що виникають у процесі пізнання природи, людини, суспільства та цінностей культури;
- розрізняти філософське і нефілософське мислення;
- формулювати та відстоювати власні світоглядні позиції, розуміти суть та вести конструктивний діалог із представниками інших поглядів та культур.

6.3 Критерії оцінювання роботи студента протягом семестру

Задовільно (60-74). Показати мінімум знань та умінь. Виконати модульні тестування та захистити індивідуальні завдання. Мати хоча б фрагментарні, поверхові знання найважливіших розділів програми, лекційного курсу, сутність та зміст етичних проблем сучасності. Можливі незначні труднощі з використанням науково-понятійного апарату і термінології навчальної дисципліни, часткові труднощі з виконанням передбачених програмою завдань, неповне знайомство з рекомендованою літературою; заохочується прагнення логічно виразно й послідовно викласти відповідь.

Добре (75-89). Добре володіти основним матеріалом курсу. Виконати та захистити всі модульні, семестрові та самостійні завдання. Знати категоріально-понятійний апарат, вміти визначати проблематику та основні підходи до її вирішення, продемонструвати навички критичного мислення та логічного аналізу, для кожної етичної теорії вміти формулювати її принципи, визначати специфічні риси, аналізувати ідеї основних представників; показувати, як принципи певної етичної теорії виявляють себе у феноменах ділового життя. Знання найважливіших робіт зі списку рекомендованої літератури.

Відмінно (90-100). Глибоке і систематичне знання всього програмного матеріалу і структури дисципліни, а також основного змісту і новацій лекційного курсу в порівнянні з навчальною літературою; виразне і вільне володіння концептуально-понятійним апаратом, науковою мовою і термінологією відповідної наукової галузі; публікація наукової роботи (тез, статей); знання основної і знайомство з додатково рекомендованою літературою; вміння виконувати передбачені програмою завдання; логічно коректний і переконливий виклад відповіді. Формулювати та відстоювати

власні світоглядні позиції, розуміти суть та вести діалог із представниками інших культур.

Прийнята шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка для заліку
90-100	Зараховано
75-89	
60-74	
01-59	Не зараховано

7. Політика навчального курсу

Відпрацювання пропущених занять відбувається відповідно до розкладу консультацій, за попереднім погодженням з викладачем. Питання, що стосуються академічної доброчесності, розглядає викладач або за процедурою, визначеною у Положенні про академічну доброчесність.

8. Методичне забезпечення та інформаційні ресурси

1. Підручники, навчальні посібники, навчально-методичні посібники, конспекти лекцій, методичні рекомендації тощо, які видані в Університеті знаходяться за посиланням:<http://library.khai.edu/>
2. Васильєва Л.А. Філософія реклами та PR: теорія та практика [Текст]: навч. посіб. / Л.А. Васильєва, О.П. Проценко. – Харків: Нац. аерокосм. ун-т ім. М. Є. Жуковського «Харків. авіац. ін-т», 2021. – 120 с.
3. Основи етики і естетики / О.П. Проценко, В.Б. Селевко. – Навч. посібник. – Харків: Нац. аерокосм. ун-т ім. М. Є. Жуковського «Харків. авіац. ін-т», 2006. – 54 с.
4. Проценко О. П. Практична філософія: професійна етика та комунікативна культура [Текст] : навч. посіб. / О. П. Проценко. – Харків : Нац. аерокосм. ун-т ім. М. Є. Жуковського «Харків. авіац. ін-т», 2021. – 80 с.
5. Чернієнко В.О. Етика ділового спілкування: навч. посіб. до самост. роботи /В.О. Чернієнко, С.І. Широка, О.І. Гаплевська. – Харків: Нац. аерокосм. ун-т ім. М. Є. Жуковського «Харків. авіац. ін-т», 2012. – 68 с.
Васильєва Л. А. Інформаційна демократія в інформаційному суспільстві. *Регіональні студії* : наук. журнал. Ужгород : УНУ, 2018. № 14. С. 76–81.
6. Сторінка дисципліни знаходиться за посиланням: <https://mentor.khai.edu/>

9. Рекомендована література

Базова

1. Бачинін В. А. Філософія права: словник / В. А. Бачинін, В. С. Журавський, М. І. Панов. – К. : Ін Юре, 2003. – 408 с.
2. Кузнєцов В. І. Філософія права. Історія та сучасність: навч. посіб. / В. І. Кузнєцов. – К. : Стінос; Фоліант, 2003. – 382 с.
3. Культура спілкування та етикет керівника: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів /В.Г. Рибалка, Л.М. Газнюк, В.О. Копилов та ін. – Харків:Федорко, 2012. – 292 с.
4. Малахов, В.А. Етика: Курс лекцій [Текст]: навч. посібник / В.А. Малахов. – К.: Либідь, 2011. – 384 с.
5. Проценко, О.П. Етикет в просторі практичної філософії . – Монографія.– Харків.: ХНУ, 2002. – 240 с.
6. Сливка С. С. Філософія права. / С. С. Сливка – Л. : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2006. – 136 с.
7. Філософія права: проблеми та підходи / за заг. ред. П. М. Рабиновича. – Л. : Юрид. ф-т Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2005. – 290 с.
8. Філософія права: підруч. / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. І. Максимов та ін.; за ред. О. Г. Данильяна. – Х. : Право, 2009. – 208 с.
9. Філософія права: навч. посіб. / О. О. Бандура, С. А. Бублик, М. Л. Заїнчковський та ін.; за ред. М. В. Костицького, Б. М. Чміля. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – 336 с.
10. Циппеліус Р. Філософія права: пер. з нім. / Р. Циппеліус – К. : Тандем, 2000. – 300 с.

Додаткова література

1. Васильєва Л. А. Публічність і право як відкриті автентичні системи сучасного суспільства. *Суперечності взаємодії моралі і права в сучасному суспільстві* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 травня 2020 р.). Харків, 2020. С. 355–360.
2. Васильєва Л. А. Публічність як затребувана правова матриця громадянського суспільства. *Модернізація вітчизняної правової системи в умовах світової інтеграції* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кропивницький, 27 травня 2020 р.). Харків, 2020. С. 25–28.
3. Данильян О. Г. Свобода як сутнісна характеристика права: спроба філософського осмислення / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань // Пробл. законності. – 2010. – Вип. 110. – С. 180 – 189.
4. Калиновський Ю. Ю. Правосвідомість українського суспільства: генеза та сучасність / Ю. Ю. Калиновський. – Х. : Право, 2008. – С. 96-142.
5. Мельник Е.А., Проценко О.П. Етикет та ритуал у комунікативній системі соціуму. Навчально-методичний посібник. – Харків: ХНУБА, 2013. – 79 с.

6. Проценко О.П., Агапова О.О. Моральні вимоги в практиці сучасного комунікативного менеджменту. //Гуманітарний часопис: – Збірник наукових праць. – Харків: ХАІ – 2019. – № 1. – С. 18-26.
7. Проценко О.П., Васильєва Л.А. Культурні форми спілкування в самозбереженні людини і удосконаленні людських відносин // Наукове пізнання: методологія та технологія. – Одеса: ДВНЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», 2020. –№1
8. Проценко О., Дмитренко М., Чубенко Т. Етика та інформаційна етика у комунікативному просторі сучасного суспільства // Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії № 44/2022. – С.98-104.
9. Проценко О., Дмитренко М., Чубенко Т. Цифрова репрезентація особистості і цифровий етикет // Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії № 47/2023.
10. Рікер П. Право і справедливість / П. Рікер. – К. : Дух і літера, 2002. – 218 с.
11. Проценко О.П., Чмихун С. Є. Феномен агресії у проблемному полі соціогуманітарного знання // Наукове пізнання: методологія та технологія. Одеса: ДВНЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», 2023. – №2 (52). – С. 13-19.

11. Інформаційні ресурси

1. [http:// www.osvita.org/ua](http://www.osvita.org/ua) – Український Освітній портал
2. [http:// korolenko.kharkov.com](http://korolenko.kharkov.com) – Сайт Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка
3. <http://www.nbuv.gov.ua/> – Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського